

Nota yazımında donanımına si için ko-
ma bemolü (segâh), fa için bakiye diyezi
(evîç) konulur ve gerekli diğer değışiklik-
ler eser içinde gösterilir. Yedeni portenin
1. aralığındaki bakiye diyezli fa (ırak) per-
desidir.

Pesendide inici-çıkıcı bir makam oldu-
ğu için seyrine güçlü nevâ perdesi civarın-
dan ve bu perdedeki bûselik veya yerin-
deki (bûselikteki) nişâbur dizilerinin ses-
lerinden başlanır. Makamı meydana geti-
ren dizi ve çeşnilerde karışık gezinilip güç-
lü nevâ perdesinde bûselik çeşnişiyile ve
nîm-hicaz perdesi yeden olarak kullanılıp
yarım karar yapılır. Bu arada gereken yer-
lerde gerekli asma kararlar da gösterilir.
Nihayet yerindeki rast dizisine geçilir ve
bu makamın özellikleri de gösterildikten
sonra rast dizi veya beşlisiyle rast perde-
sinde yedenli tam karar yapılır.

III. Selim'in ağır hafif usulündeki peş-
rev ve saz semâisiyle, "Her ne dem sâkî
elinden sâgar-ı işret gelir" mısrayla baş-
layan ağır çenber bestesi ve, "Zîver-i sîne
edip rûh-i revânım diyerek" mısrayla baş-
layan ağır semâisi, Hamâmîzâde İsmâil
Dede'nin, "Ey âfet-i can âşık-ı âzâr" mıs-
rayla başlayan yürük semâisi ve Rifat
Bey'in düyek usulünde, "Olalı endîşe-i zül-
fünle gönlüm serseri" mısrayla başlayan
düyek şarkısı bu makamın örnekleri ara-
sındadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâşim Bey, *Musikî Mecmuası*, İstanbul 1280,
s. 26; Tanbüri Cemil Bey, *Rehber-i Musikî*, İstan-
bul 1321, s. 96; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk
Musikîsi*, İstanbul 1933-40, I, 197-198; IV, 241-
242; Özkan, *TMNÜ*, s. 421-428; Hüseyin Sâded-
din Arel, *Türk Musikîsi Nazariyatı Dersleri* (haz.
Onur Akdoğu), Ankara 1991, s. 204-205.



İSMÂİL HAKKI ÖZKAN

Pesendide
makamı
seyri
örneği



PEŞÂVER

(پشاور)

Pakistan'ın

kuzeybatısında tarihî bir şehir.

Afganistan sınırına çok yakın bir kesim-
de deniz seviyesinden 320 m. yükseklikte
ve Kâbil nehrinin kollarından Bara'nın sol
yakasında bulunmaktadır. Muhtemelen
milâttan önce V. yüzyılda Kuşanlar tara-
fından stratejik Hayber Geçidi'ne 16 km.
mesafede Purushapura adıyla kurulmuş-
tur. Daha önce Hint-Ârî asıllı farklı kabile-
lerin oturduğu bölgeyi Büyük İskender'in
zaptından sonra haleflerinden Seleukos I.
Nikator, Maurya İmparatorluğu'nun ku-
rucusu Chandragupta Maurya'ya (ö. m.ö.
296) terketti. Bu dönemde Budizm böl-
geye girdi ve Purushapura, Budist Gandha-
ra Krallığı'nın başşehri oldu. Bölgede hal-
kın çoğunluğunu teşkil eden Peştûnlar'ın
milâttan önce I. yüzyılda Süleyman dağ-
larından güneye ve güneybatıya inmesin-
den itibaren zamanla şehir Kâbil ve Kan-
dehar ile birlikte Peştûn kültürünün en
önemli merkezlerinden biri haline geldi.
Bölgeye İslâmiyet'in girişi IV. (X.) yüzyıla
rastlamaktadır. Gazneli Sebük Tegin, Peşâ-
ver'e kadar ilerleyerek burada İslâmiyet'in
tohumlarını atmaya muvaffak oldu (376/
986). Türkler'in bölgeye hâkim olmasıyla
birlikte Peştûnlar arasında İslâmiyet yayıl-
maya başladı. Bâbü Şah 936'da (1530) o
sırada Begram adıyla anılan şehri ele ge-
çirerek buraya bir kale inşa ettirdi; torunu

Ekber Şah, Begram adını Farsça'da "ser-
hat şehri" anlamına gelen Peşâver'e (Peş-
tûnca Pakhavar) çevirdi. O yıllarda Türkis-
tan ve Hindistan'dan pek çok ilim adamı,
sûfi, tüccar, sanatkar Peşâver'e yerleşti ve
şehir Afganistan-Türkistan-Güney Asya-
Ortadoğu ticaret yollarının birleştiği bir
konumda İpek yolunun önemli kavşağı ve
farklı kültürlerin buluşma noktası olarak
gittikçe önem kazandı. Bâbürlüler zama-
nında "güller ve çiçekler diyarı" diye nite-
lenen Peşâver, Afganlı Şir Şah Sûr döne-
minde Delhi'yi Kâbil'e bağlayan yolun ya-
pılmasıyla daha da büyüdü ve hareketlen-
di. Ardından Bâbürlüler'le Safevîler'in hâ-
kimiyet mücadelesine sahne oldu. 1738'-
de İran'da Avşarlı hânedanının kurucusu
Nâdir Şah'ın eline geçti. Hindistan'ı İngiliz
işgalinden kurtarmak için bir cihad hare-
keti başlatan İsmâil Şehid ve Seyyid Ah-
med, 1825 yılında Delhi'den ayrıldıktan son-
ra bölgeye gelerek verdikleri mücadelede
büyük başarı elde ettiler ve Peşâver mer-
kezli bir hükûmet kurdular. Ancak 1834'-
te şehre hâkim olan Sihler pek çok mimari
eseri ve ünlü Şâlmâr (Şâlâmâr) bağları-
nı yakıp yıktılar. 1849'da Sih yönetiminin
sona ermesiyle İngilizler'in ilhak ettikleri
ve büyük bir askerî garnizona çevirdikleri
Peşâver, Pakistan Devleti kuruluncaya ka-
dar onların hâkimiyetinde kaldı.

1925 yılında Hayber Geçidi'ni izleyen
demiryolu hattının yapılması, altı kapılı
surlarla çevrili geleneksel bir İslâm şehri
görünümünde büyük bir ticaret merkezi
olan Peşâver'in önemini yeniden arttırdı.
Fakat burada son yarım asırda ortaya çı-
kan gelişmeler ve mülteci akını demogra-
fik ve fizikî yapıyı çok değıştirdi. Özellikle
Sovyetler'in 1979'da Afganistan'ı işgal et-
mesiyle millî direnişin yönetim merkezi
durumunu alan şehrin etrafına büyük mülte-
ci kampları kuruldu. Sovyet işgalinin 1989'-
da sona ermesine rağmen yüz binlerce
mülteci, ülkede devam eden siyasî belir-
sizlik ve iç savaş yüzünden Peşâver'de ya-



Peşâver
Üniversitesi

şamayı sürdürdü. Kâbil ve Kandehar'ın bu süreçte tamamen tahrip edilmesiyle Peşâver Afganistan sınırları dışında olmasına rağmen Afgan kültürünün en önemli merkezi haline geldi.

Şehirde bugüne ulaşan tarihî eserler arasında Bâlâhisar Kalesi ile Bâbürlü Valisi Mehâbet Han tarafından 1670'te yaptırılan ve kendi adını taşıyan, iç tezyinatıyla ünlü cami en önemli olanlardır. Bünyesinde 1913'te kurulan Islamia College ve Khyber Medical College gibi tanınmış fakültelerin yer aldığı Peşâver Üniversitesi (1950) Pakistan'ın en büyük üniversitelerinden biridir; kütüphanesinde yazma eserler dahil 100.000'den fazla kitap bulunmaktadır. Önemli medreseler arasında Dârü'lülûm-i Serhad, Dârü'lülûm-i Câmia Eşrefiyye zikredilebilir. Şehirde ayrıca özellikle İngiliz dönemine ait belgelerin saklandığı eyalet arşivi mevcuttur.

Peşâver'in ekonomisi ticarete ve çevresindeki tarıma dayanır. Başlıca üretim sektörleri tekstil, şeker, meyvecilik, ayakkabıcılık, dericilik, el sanatları, kuyumculuk, mobilya, ağaç ve bakır işçiliği, halıcılık ve çömlekçilik. Şehir hava, kara ve demiryolu bağlantıları ile gelişmiş bir ulaşım ağına sahiptir.

Halkın % 99'u müslüman olan şehirde daha önce oturan az sayıdaki yahudi İsrail'e, Hindular ise Hindistan'a göç etmiştir; halen şehirde hristiyanlar ve Sihler'den oluşan küçük bir azınlık yaşamaktadır. Çoğunluğu Peştûnlar'dan oluşan nüfus 1981'de 551.000 iken günümüzde 2.500.000'e ulaşmıştır; bu rakama sayıları 500.000'i bulan Afgan mültecileri dahil değildir.

Balkan savaşlarından itibaren Osmanlılar'a yoğun bir ilgi gösterilen Peşâver halkından bir grup öğrenci Türkiye'ye gelerek Millî Mücadele'ye katılmış ve bunlardan bazıları daha sonra geri dönmeyip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmuştur. Türkiye'nin ilk Afganistan büyükelçisi Abdurrahman Peşâverî bunlardan biridir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Selmân Şahcihanpûri, *Ğâzi 'Abdurrahmân Şehîd Peşâveri*, Karaçi 1979, s. 120, 191, 274; Sayed Anjad Hussain, *The Frontier Town of Peshawar, A Brief History*, Peshawar 1993; Ahmad Hasan Dani, *Peshawar: Historic City of the Frontier*, Lahore 1994; R. Nichols, *Settling the Frontier: Land, Law and Society in the Peshawar Valley, 1500-1900*, Karachi 2001; Wali Shah Khattak, *The Walled City of Peshawar*, Peshawar 2005; Dâvûd Hâtemî, "Peşâver", *DMT*, III, 652-654; C. Collin Davies, "Peşâver", *IA*, IX, 556-558; a.mlf. – C. E. Bosworth, "Peshâwar", *EJ²* (İng.), VIII, 299-300.



AZMI ÖZCAN

PEŞREV

(پیشرو)

Belli bir usulle bestelenmiş,
en büyük ve en meşhur
Türk müsikisi saz eseri formu.

Sözlükte "önde giden, önde yer alan" anlamındaki Farsça *pîşrev* kelimesi Türkçe'de *peşrev* şeklini almış ve Türk müsikisinde "başta icra edilen eser" mânasında kullanılmıştır. Forma bu ismin verilmesinin sebebi, peşrevlerin her çeşit müsikî faslının (günümüzde Türk müsikisi program ve konserlerinin) en başında icra edilmesi geleneğidir. Klasik fasılda ise bu bir kural durumundadır. Peşrevlerin, kendilerini takip edecek aynı makamdaki eserlerin melodilerine kulakları alıştırmak gibi bir görevi vardır. Peşrevler genel olarak her birine "hâne" denilen dört bölümden meydana gelir. İki, üç ve beş hâneli peşrevler varsa da bunlar azdır. Ayrıca darb-ı fetih usulüyle bestelenen peşrevlerin beş hâneli olma geleneği vardır. Fakat bu peşrevlerin de gerçekte dört hâneli olduğu, "zeyilli" oldukları için beş hâneli sanıldıkları, ikinci hânenin aslında zeyil olduğu da ileri sürülmüştür. Abdülkâdir-i Merâğî peşrevlerin on beş hâneye kadar çıkabileceğini, bir hâneli peşreve "zahme" adı verildiğini söylerse de (*Câmi'u'l-elhân*, s. 251) bu tarife uyan bir peşrev günümüze ulaşmamıştır. Peşrev besteciliğinde çığır açtığı bilinen Kantemiroğlu da peşrevlerin üç hâne ve mülâzeme, üç hâneli, dört hâneli ve zeyilli olmak üzere dört çeşit olduğunu belirtir (*Kitâbü İlmî'l-mûsikî*, I, 184).

Peşrevlerde her hânedan sonra nağmeleri hiç değişmeden tekrarlanan "mülâzime" adlı bir bölüm gelir. Zamanımızda mülâzime bölümüne yanlış olarak "teslim" denilmektedir. Halbuki teslim, bazı peşrevlerde her hânenin son kısa parçasında o hâneyi mülâzimeye bağlayan ve nağmeleri aynı olan küçük bir melodiden ibarettir ki buna "terkîb-i intikal" adı verilir ve bu kısım hâneleri mülâzimeye intikal ettirmek için eklenir. Mülâzime ise hânelerin usul adediyle orantılı ve her hâneyi birinci hânedeki makama döndürüp o makamda karar ettiren, hemen hâne uzunluğunda bir bölümdür. Çok az da olsa bazı peşrevlerde birinci hâne aynı zamanda mülâzime değildir.

Genellikle büyük, bazan da küçük usullerle bestelenen peşrevlerde hiçbir zaman aksak usuller kullanılmaz. Bu sebeple küçük usullerden sofyan, düyek gibi usuller

tercih edilmiştir. Büyük usullerin birçok çeşidinin kullanıldığı peşrevlerde en çok devr-i kebîr usulünün tercih edildiği söylenebilir. Peşrevler birinci hânedeki makamın adıyla anılır; diğer hânelerde yakın veya uzak makamlara geçkiler yapılır; fakat mülâzime ile yine ilk makama dönülür.

Peşrevlerin birinci hânesinde bir makamda seyredildikten sonra hâne sonunda genellikle o makamın güçlüsünde yarım karar yapılır. Ardından gelen mülâzime ise birinci hânedeki makamla aynı makamda olmak üzere nağmeleri güçlüden alıp makamın karar perdesine doğru götürür ve nihayetinde birinci hânedeki makamın durak perdesinde tam kararla sona erer. Yakın veya uzak geçkiler yapılan diğer hânelerin ardından yer alan mülâzime de aynı vazifeyi görür. Mülâzimenin ustalıklı, kulakta kalacak, melodik ve makamı vezir bir şekilde ifade edebilecek bir yapıda olmasına itina gösterilir.

Peşrevlerde her hânedeki usul adedinin eşit olması esastır. Bunun bazı istisnaları varsa da onlarda da usul adedi orantısına ve kulakta fazlalık veya eksiklik bırakmayacak şekilde bestelenmesine itina gösterilir. Mülâzimeelerde de yine hânelerdeki usul adedince veya o adedin tam yarı sayısında yahut onunla orantılı olmasına dikkat edilmelidir; ancak burada da hânelerle aynı sayıda olması esastır. Nâdir de olsa hânelerden daha uzun olan mülâzimeeler görülür, fakat bunlar da sayısal bir orantıdadır.

Çeşitli makam geçkilerini tanıtmak amacıyla yapılan peşrevlere "fihrist" adı verilir. Bu peşrevlerin bilhassa ikinci, üçüncü ve dördüncü hânelerinde yakın ve uzak makamlara ustalıklı geçkiler yer alır. Bir sazla bütün sazların karşılıklı, sorulu-cevaplı icrası için bestelenmiş peşrevlere "batak, batakli, kara batak peşrevi" denilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdülkâdir-i Merâğî, *Câmi'u'l-elhân* (nşr. Taki Bîniş), Tahran 1366, s. 251-252; Kantemiroğlu, *Kitâbü İlmî'l-mûsikî alâ vechi'l-hurûfat: Müsikîyi Harflerle Tesbüt ve İcrâ İlmînin Kitâbı* (nşr. Yalçın Tura), İstanbul 2001, I, 184, 187; Suphi Ezgi, *Nazarî-Arnelî Türk Musikisi*, İstanbul, ts., III, 19-37; W. Feldman, *Music of the Ottoman Court*, Berlin 1996, s. 303-391; Alâeddin Yavaşca, *Türk Musikisi'nde Kompozisyon ve Beste Biçimleri*, İstanbul 2002, s. 45-65; İsmail Hakkı Özkan, *Türk Musikisi Nazariyatı ve Usulleri*, İstanbul 2006, s. 98-99.



İSMAİL HAKKI ÖZKAN

PEŞTE

(bk. BUDİN).